

‘**Bewogen landschap**’ is een cultuurhistorische studie over de filmpraktijken van het Nederlandse ministerie van Landbouw (LNV) in de periode 1945-1985.

Het beeldmerk van de Afdeling Voorlichting van het ministerie van Landbouw.¹

Het promotieonderzoek van ir. Peter Veer aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) vond plaats in samenwerking met het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum (Beeld en Geluid).² De studie gaat over de totale collectie van 533 voorlichtingsfilms die verspreid werden door het Filmbureau van het ministerie. Het departement gaf zelf opdracht voor 198 producties. De kern van de historische verzameling wordt bewaard door Beeld en Geluid. In het onderzoek komen twee thema's aan bod: de representatie van het landschap en de strategie van *social engineering* voor maatschappelijke verandering. Een selectie van zes films uit de collectie over het ruilverkavelingsprogramma staat centraal. Bij de studie hoort een website waarop extra informatie over het onderzoek te vinden is en verwijzingen geeft om zelf de besproken historische films te kunnen zien. Daarnaast zijn door de website de audiovisuele analyses van de zes films uit de selectie ontsloten.³

Bijlage A. Vier filmdistributiecatalogi LNV

De collectie films van het ministerie van Landbouw staat beschreven in een serie distributiecatalogi die het Filmbureau in de periode 1948-1984 uitgaf. De eerste is uit 1948 en de laatste catalogus is uit 1984. In de tussenliggende jaren verschenen bijvoorbeeld ook catalogi in 1954, 1960, 1971 en 1982.

¹ Stilstaand beeld uit het begin van de film M 623 VAN OUD NAAR NIEUW (1957), regie Allan Penning.

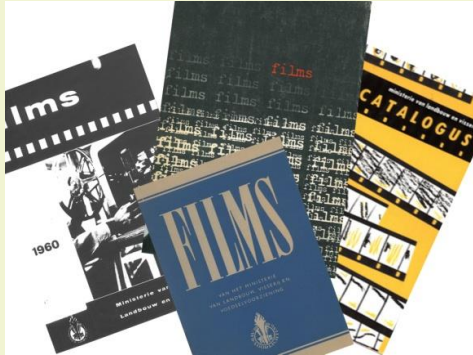
² Het proefschrift *Bewogen landschap* (2020) is digitaal te vinden in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam en door op de volgende link te klikken.

³ De website [Framing the Dutch Landscape](https://beeldengeluid.nl/kennis/projecten/framing-dutch-landscape) is te vinden op:
<<https://beeldengeluid.nl/kennis/projecten/framing-dutch-landscape>>

♥ Vignet A.1

Het merendeel van de catalogi bevindt zich in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen. Ook in het archief van Beeld en Geluid is een aantal catalogi van deze reeks aanwezig.

Vier catalogi van het Filmbureau van het ministerie van Landbouw.

Vooran 1948 en van links naar rechts 1960, 1971 en 1984.

Een gedrukt exemplaar van de laatste catalogus van 1984 is niet meer te vinden in een openbaar toegankelijke collectie. Piet Jansen uit Naaldwijk stelde het boekje voor dit onderzoek digitaal ter beschikking.⁴

Films 1948⁵

De catalogus uit 1948 is een kleine brochure van 24 pagina's. Op de kaft staat het ronde logo met de fakkel, korenaren en vissen van de afdeling Voorlichting afgebeeld. Een 'TER INLEIDING' voorin de catalogus noemt het al eerder aangehaalde doel van de collectie: 'Het Ministerie [...] heeft sinds de bevrijding geleidelijk de beschikking gekregen over een aantal films, dat in opdracht ten behoeve van de instructie en voorlichting van de landbouwers is vervaardigd.' De inleiding door 'Het hoofd van de Afdeling Voorlichting' sluit af met de handtekening van J. Breunis. De catalogus geeft aanwijzingen over de wijze waarop het Filmbureau de producties uit de collectie distribueerde. Tot aan 1984 bleef deze werkwijze grotendeels gelijk.

⁴ JansenFilm in Naaldwijk is op internet te vinden op: <https://www.jansenfilms.nl/>

⁵ Ministerie van Landbouw en Visserij en Voedselvoorziening, *Films, Catalogus*. 's-Gravenhage, 1948.

Vignet A.2

In de catalogus staan de dertien in 1948 beschikbare filmtitels beschreven in een tekst van elk ongeveer 75 woorden. Elke beschrijving gaat gepaard met een zwart-wit foto en een aantal technische kenmerken zoals filmformaat en lengte in meters en speeltijd.

De pagina's 16 en 17 als een impressie van de Filmcatalogus 1948.

Links staat de film VRUCHTDRAGENDE ARBEID (1948) met een 'culturele strekking, geschikt voor elk publiek' beschreven. Rechts staat de 'propagandafilm' RATTEN (1948) die niet op tijd klaar was voor de uitgebreide campagne in 1946. Meer informatie in *Bewogen landschap* (2020) hst. 6.

Alle dertien genoemde films komen voor in de latere versies van de catalogus. Zeven films zijn zowel op 16 als op 35 mm beschikbaar. Voor deze films had het ministerie blijkbaar vertoningen voor een breed publiek in bioscopen in gedachten. Van die zeven hebben vier films een Engelse vertaling. Deze vier waren dus ook bedoeld om ingezet te worden bij promotiedoeleinden in het buitenland.

7

De opdrachten voor de dertien films uit de catalogus werden verstrekt door onderdelen van de Directie van de Landbouw zoals de eerstgenoemde DE BONTE MOET ER UIT! (1945) door de Veeartsenijkundige Dienst, OPERATIE TIENSTREEP (1948) door de Plantenziektkundige Dienst in Wageningen en BOEREN VECHTEN VOOR DE TOEKOMST (1949) door de Dienst Landbouwherstel. Over de wijze waarop deze films tot stand kwamen is zo goed als niets teruggevonden in de bewaard gebleven archieven. De films geproduceerd door de Directie van den Landbouw tijdens de bezetting 1940-1945 komen niet in deze eerste catalogus voor.

Onder de kop 'AANWIJZINGEN' is in de catalogus te lezen dat: 'In verband met het grote aantal aanvragen en de verhoudingsgewijze geringe hoeveelheid filmkopieën, kan de Afdeling Voorlichting Uw aanvraag niet vroeg genoeg in bezit hebben.' Daarna volgt praktische informatie over films en de vertoning er van. In het uitleensysteem van het Filmbureau waren kopieën van 16 en 35 mm aanwezig waarvan de meeste met een geluidspoor. Opgemerkt wordt verder dat de 35 mm films vrijwel uitsluitend in filmtheaters vertoond kunnen worden. Deze voorstellingen zouden in overleg met de

bioscoopexploitant plaats moeten vinden. Voor 16 mm bestonden goede verplaatsbare projectoren, zodat vertoningen ‘in vrijwel iedere zaal gegeven [kunnen] worden’. Maar uitdrukkelijk volgde de waarschuwing: ‘Slechts in goed verduisterde gelegenheden kan een duidelijk filmbeeld geprojecteerd worden.’

Uit deze eerste catalogus blijkt dat het ministerie in 1948 niet beschikte over eigen projectoren. De vertoner zou die zelf moeten huren bij een bedrijf in de buurt. Gewaarschuwd werd voor ‘prijzen [...] die soms ver boven het gangbare tarief liggen’. De kosten van de huur, verzenden en afhandeling van een film bedroegen 10 gulden per film. In overleg konden filmkopieën ‘in het winterseizoen of zelfs geheel worden afgestaan’. In die gevallen, of als ‘de vertoningen gegeven worden ter ondersteuning van b.v. een bepaalde activiteit van het Ministerie [...] kan de Afdeling Voorlichting [...] de mogelijkheid onder ogen zien of de voorstellingen gratis gegeven kunnen worden’. Als voorbeeld van een dergelijke organisatie die voor deze regeling in aanmerking kwam, werd de Veeartsenijkundige Dienst genoemd.

‘Filmkopieën zijn uiterst teer! En kostbaar!’ Daarom volgden zeven punten om zorgvuldig met de films om te gaan. De films moesten schriftelijk worden aangevraagd bij de Afdeling Voorlichting in Den Haag. Inlichtingen konden telefonisch worden ingewonnen. ‘Niet-automatische, interlocale gesprekken kunnen worden aangevraagd door aan de Rijkstelefoondienst, in plaats van eerdergenoemd telefoonnummer, de aanduiding L 1 (Lodewijk één) of L II (Lodewijk twee) op te geven’. Tot slot stonden nog ‘ENKELE VOORWAARDEN’ genoemd. Iedere film die het land werd ingestuurd ging vergezeld van de nodige papieren, waaronder een ‘rapportformulier’. Voor elke vertoning diende zo’n formulier ingevuld te worden en met de film terug naar Den Haag te worden verzonden. Deze formulieren over de vertoningen zijn niet teruggevonden in de geraadpleegde archieven en waarschijnlijk vernietigd. De laatste voorwaarde was dat ‘De voor de films te betalen vergoeding binnen 14 dagen te storten op postrekening no. 1 van ’s Rijks schatkist te Den Haag ...’.

De laatst genoemde film in de catalogus is DE NEDERLANDSE POOTAARDAPPEL (1948), geproduceerd in opdracht van de Commissie voor Poot aardappelpropaganda in het buitenland. De geluidsfilm, die later volgnummer A 185 kreeg, kent naast een Engelse ook een Franse, een Duitse en later ook een Portugese/Braziliaanse en een Italiaanse versie op zowel 16 als 35 mm.

Films 1960 ⁶

De filmcatalogus 1960 is een boekje met 116 pagina’s. Op de voorkant staat een foto van een 16 mm projector. Waarschijnlijk is dit een Bell and Howell Filmosound type 179 en waarschijnlijk het model projector dat het ministerie met Marshallhulp budget kon aanschaffen. Zij werden geplaatst op de meer dan 20 consulentschappen van de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst (RLVD) verspreid over het land. Dat de catalogus een uitgave is van de ‘Hoofdafdeling Voorlichting’ geeft aan dat voorlichting sinds de uitgave van de catalogus 1948 een belangrijker plaats heeft gekregen binnen de ministeriële organisatie. De persoonlijke inleiding van J. Breunis, zoals in 1948, ontbreekt.

Vervolgens staan de titels van de 305 films gerangschikt naar 21 landbouw-

⁶ Ministerie van Landbouw en Visserij, *Films 1960*, Catalogus. 's-Gravenhage. 1960.

kundige onderwerpen als Akkerbouw, Cultuurtechniek, Huishoudelijke aangelegenheden, Landbouwonderwijs, Veehouderij en Zuivel. De laatste paragraaf van deze bijlage gaat verder in op de verdeling van de films over de vermelde onderwerpen.

Na de overzichten staan de 305 producties kort beschreven. Alle films hebben een zo goed als uniek volgnummer met ervoor een lettercode M, B, A of E. De rangschikking is grotendeels chronologisch. Na de titel staan net als in 1948 de technische gegevens vermeld. Gegevens over de makers zoals de producent of regisseur staan niet genoemd. De foto bij de beschrijving, zoals in de 1948 catalogus, ontbreekt. De eerste films met de nummers M 1 tot M 5 zijn geproduceerd tijdens de bezetting door nazi-Duitsland, maar zijn 'niet voor algemeen roulement beschikbaar'. De laatste film, A 304 HET GRAAN WORDT BROOD, is geproduceerd in 1959. Nummer 31 komt twee keer voor. E 31 is MARSHALL HELPT DE KLEINE MAN (1949) in een van oorsprong Italiaanse productie. MS 31 DIT IS NIEUW ZEELAND (jaartal onbekend) staat genoemd onder het onderwerp emigratie. Deze film is in de laatste catalogus van 1984 niet meer aanwezig.

De aanwijzingen in 1960 zijn grotendeels gelijk gebleven aan die in de catalogus van 1948. Nieuw is de opmerking dat 'Geen enkele film mag vertoond worden zonder dat de keuringskaart van de Centrale Commissie Filmkeuring aanwezig is.' Het Filmbureau stuurde deze kaart steeds mee met de film. De kaarten bevatten geen informatie die voor deze studie van belang is.⁷ Ook de zeven punten om zorgvuldig met de films om te gaan komen terug. Er zijn twee punten toegevoegd. Het achtste punt gaat over het aanpassen van het geluidsvolume tijdens het afspelen. De laatste aanbeveling is om 'een zaklantaarn bij de hand te houden'.

Het ministerie stelt nu zelf projectoren beschikbaar. 'Ten behoeve van de eigen voorlichtingswerkzaamheid van de Rijksvoorlichtingsdiensten zijn vanwege het Ministerie van Landbouw en Visserij 16 mm geluidsfilmprojectoren provinciegewijs op verschillende plaatsen in ons land gestationeerd.' De projectoren konden worden aangevraagd bij de van toepassing zijnde tak van het regionale consulentenschap van de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst. Organisaties 'werkzaam op het resort van het Ministerie' konden gebruik maken van een leenprojector. Daarvoor werden 25,00 gulden in rekening gebracht door de voorzitter van het desbetreffende Provinciale College van Consulente[n] voor de Landbouw. De aanvraag van een projector moest op zijn minst drie weken van te voren gebeuren. Het gebruik van de projectoren voor voorlichtingswerkzaamheden van de rijksambtenaren was gratis. Net als in 1948 was '... het aantal aanvragen zeer groot ...' en was het in 1960 verstandig om een film minstens veertien dagen van te voren te reserveren. Het merendeel van de films werd aangeboden op 16 mm geluidssmalfilm.

De films in de catalogus uit 1960 staan voor het eerst onderverdeeld in de vier groepen. De films met de lettercode M zijn 'van het Ministerie ...' A staat voor producties die 'door diverse [andere] instellingen ter beschikking zijn gesteld van het Ministerie ...' Met een B zijn buitenlandse landbouwfilms gemerkt en E zijn de 'films met betrekking tot de doeleinden van de Marshallhulp'. Een aantal films, gemerkt met een *, waren tot en met

⁷ Hogenkamp, B. Notitie gesprek gehouden op 06-05-2013. „Inzicht in de collectie van historische landbouwvoorlichtingsfilms.” Verslag Peter Veer.

30 juni van 1960 gereserveerd voor de rijkslandbouwconsulenten. De films behouden de gehele periode tot aan 1984 het zelfde nummer ook al verdwijnen zij uit de lijst van actief te distribueren producties.

In het papieren archief is een lijst teruggevonden met daarop titels van 24 Amerikaanse landbouwfيلمs 'to be screened by the various participating countries'. Van deze lijst, samengesteld door de Europese missie van het Marshallplan, komen 18 producties zeker in een Nederlandse vertaling met de lettercode B in de collectie terecht. Een vraag is of THE EUROPEAN CORN BORER het origineel van B 125 MEER MAIS VOOR ALABAMA (1949) betreft. In de beschrijving van de Nederlandse film komt de schadelijke rups niet voor.

Tien films in deze catalogus zijn geproduceerd voor de boerin of de plattelandsvrouw en hebben onmiskenbaar een voorlichtingskundig, instructief en propagerend doel. Deze films zijn in de jaren 1958-1963 geproduceerd in samenwerking met de in hoofdstuk 5 besproken Subcommissie voor de Landbouwhuishoudkunde van de Commissie Welzijn ten Plattelande. Twee films richtten zich uitdrukkelijk op plattelandsjongeren. VOOR ZOVER HET AAN JOU LIGT (1958) is geproduceerd in samenwerking met Voorlichtingsbureau voor de Voeding en de Stichting Nederlandse Onderwijs Film. MORGEN IS DE KEURING (1960) vertelt over boerenzons en - dochters die op de boerderij dieren verzorgen en die zich in clubverband voorbereiden op een veekeuring. Zeven films, zoals HET TEXELSE SCHAAP (1950), maken gebruik van de dramatische vormelementen uit de speelfilm. 27 films hebben het karakter van een beschrijvende reportage en zouden een archiverend doel hebben. Een voorbeeld daarvan is de film PRAKTIJKONDERWIJS OP DE LAGERE LANDBOUWSCHOLEN (1958).

Achterin de catalogus staan voorlichtingsfilms genoemd die werden verspreid door andere organisaties, zoals het Landbouwschap, het Voorlichtingsbureau voor de Voeding en het Nederlands Zuivelbureau. Van het Landbouwschap staan de titels van veertien films. Twaalf ervan zijn reportages van demonstratiedagen, zoals op 25 april 1951 in Ter Apel of op 20 september 1950 in Horst. De films vertonen de werking van een landbouwwerktuig of het toepassen daarvan in de praktijk met titels als van DEMONSTRATIEDAG AARDAPPELPOOTMACHINES (1951) of DEMONSTRATIEDAG PLOEGEN OP ZAND (1950). Deze films zijn op één na zonder geluid en hebben een lengte van ± 13 minuten. In de catalogus van 1960 zijn ook acht films opgenomen van het Voorlichtingsbureau voor de Voeding. Dit bureau resorteerde als zelfstandig onderdeel onder het ministerie van Landbouw. De genoemde 16 mm geluidfilms werden niet door het Filmbureau verspreid maar door het Voorlichtingsbureau zelf. Dat gold ook voor de veertien films van het Nederlands Zuivelbureau.

In de daarna volgende lijsten staan 54 landbouwfيلمs van buitenlandse ambassades. Op de laatste pagina's zijn in totaal 101 adressen te vinden van de rijksconsulenten met een 'ambtsgebied' voor de landbouw en de diverse sectoren, zoals de tuinbouw, pluimveeteelt en bosbouw. Opmerkelijk voor deze studie zijn de elf rijkscultuurconsulenten. Dit waren de provinciale vertegenwoordigers van de Cultuurtechnische Dienst die voorlichting en advies gaven over ruilverkavelingen.

Bij de catalogus is een aanvraagformulier gevoegd. Naast naam en adres van de aanvragende organisatie moesten er gegevens over de vertoning ingevuld worden, zoals

over de locatie, het tijdstip en het geraamde aantal bezoekers, de naam van degene die de vertoning zou verzorgen en het type projector. Er kon een lijst met vijf ‘verlangde films’ worden ingevuld en vijf titels als tweede keus. Het invullen en terugsturen van de rapportageformulieren was net als in 1948 een voorwaarde.⁸

In de daarna volgende lijsten staan 54 landbouwfيلمs van de Canadese ambassade en veertien van de Zuid-Afrikaanse. De catalogus van de Amerikaanse landbouwfيلمs was op te vragen bij de ambassade. Daarna volgt een lijst van 74 landbouwfيلمs uit de collectie van de British Film Library. De lijsten met producties sluiten af met zes ‘Diverse Landbouwfيلمs’ waarvan er vijf verkrijgbaar waren bij het Instituut voor Landbouwtechniek en Rationalisatie in Wageningen. Dit was één van de vele instituten voor toegepast wetenschappelijk onderzoek van het ministerie.

MS 31 DIT IS NIEUW ZEELAND (jaartal onbekend) is de enige film die genoemd wordt onder het onderwerp emigratie. Dat is opmerkelijk, omdat tussen 1952 er 1999 binnen de overheid het ‘Emigratie Bestuur’ bestond waaraan onder andere het ministerie van Landbouw deelnam. Dat Bestuur stimuleerde, adviseerde en begeleidde onder andere boeren om zich definitief in bijvoorbeeld Australië of Canada te vestigen. Waarschijnlijk beschikte deze organisatie over een eigen filmcollectie.⁹

Een aantal van de films uit de Landbouwcatalogus van 1960 komen ook voor in latere versies van de RVD-distributiecatalogi. Zij staan vermeld in de ‘Economische en Verkeertechnische Sector’ zoals A 79 LAND UIT ZEE (1946), A 73 EILAND VAN VERTROUWEN (1950) en E 24 BOER PIETERSEN SCHOOT IN DE ROOS (1948).¹⁰ Dit zijn allemaal producties die niet in opdracht van het ministerie van Landbouw zijn gemaakt. De Duitse film B 303 DIE KUNST ZU PFLÜGEN (1959) komt als enige buitenlandse agrarische productie zowel voor in de RVD catalogus als in de collectie van het ministerie van Landbouw. HET GELD VAN DE BOER (1948), geproduceerd in opdracht van de Centrale Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank, is wel opgenomen in de RVD-catalogus maar is niet terug te vinden in de collectie van het ministerie van Landbouw. Films gemaakt in opdracht van het departement van Landbouw, herkenbaar aan de lettercode M, staan niet in de catalogi van de RVD.¹¹

Films 1971¹²

De catalogus uit 1971 weerspiegelt de periode van ‘saneren en moderniseren’ (1963-1973).

⁸ Zoals eerder vermeld zijn deze rapportageformulieren niet teruggevonden.

⁹ Faassen, Marijke, van. *Emigratie 1945-1967*, Huygens ING. Geraadpleegd 19-12-2018 <<http://resources.huygens.knaw.nl/emigratie>> Deze bron gaat echter niet in op emigratie naar Nieuw-Zeeland.

¹⁰ Voor de datering van de film BOER PIETERSEN SCHOOT IN DE ROOS wordt in de diverse bronnen verschillende jaren genoemd. In de digitale catalogus van BenG staat 1948. Dat geldt ook voor Dingemans en Romme 1997: 118. In de LNV catalogus 1960 staat het jaar 1948 vermeld en in de LNV catalogus 1971 is de film in 1945 gedateerd. In de vakliteratuur wordt een film meestal gedateerd in het jaar van uitbreng. Dat was volgens Dingemans en Romme in 1950. Aangezien de film geproduceerd is in opdracht van de Marshallplan-organisatie ECA-Nederland kan 1945 niet juist zijn.

¹¹ Rijksvoorlichtingsdienst, *Film-Catalogus Rijksvoorlichtingsdienst*. 's-Gravenhage: Rijksvoorlichtingsdienst, 1968: 98, 117 en verder.

¹² Ministerie van Landbouw en Visserij. *Films, Catalogus*. 's-Gravenhage, 1971.

Vignet A.3

De catalogus uit 1971 is zoals de versie uit 1960 een pocketboekje. De vormgeving geeft de indruk dat een ontwerper met een helder concept verantwoordelijk is geweest voor de grafische presentatie. Deze indruk wordt bevestigd door het colofon op pagina 122 waarin het logo van het ministerie is opgenomen.

Het logo van het Ministerie van Landbouw in 1971.

Het logo bestaat uit twee opengewerkte vierhoeken en oogt abstract. De onderste vierhoek lijkt een boot met een vis erin te verbeelden en het bovenste deel van het logo symboliseert een blad van een plant.

Er staan in 1971 in de hoofdlijst 284 producties genoemd waarvan het hoogste nummer film M 439 MODERNE MELKWINNING (1970) is. De teksten waarmee de films staan omschreven zijn korter en meer zakelijk van toon dan in 1960. Een belangrijk verschil met de catalogus uit 1960 is dat er een lijst is toegevoegd van 156 '(f)ilms, van oudere datum, deels verouderd door veranderende omstandigheden, deels vervangen door nieuwe films, deels technisch onbruikbaar geworden.' Dit zijn samen 441 producties. In deze tweede lijst zijn zowel M 31 DIT IS NIEUW ZEELAND (jaartal onbekend) en E 31 MARSHALL HELPT DE KLEINE MAN (1949) opgenomen. Blijkbaar schoonde de redactie de distributiesamenvatting in de loop van de tijd op. Waarschijnlijk bepaalden de uitkomsten van de jaarlijkse vertoningsanalyses, de ontwikkelingen op het platteland en het beleid van het ministerie welke films uit roulatie werden genomen.

Aandacht voor het mechaniseren van de agrarische bedrijfsvoering blijkt duidelijk uit titels zoals in GOED EN SNEL MACHINAAL MELKEN (1965) en in MECHANISATIE IN DE BLOEMBOLLENTEELT (1971, 2 delen). 15 producties hebben een retorisch doel, bijvoorbeeld vanwege *marketing*-overwegingen. Voorbeelden daarvan zijn twee producties die ook om op 35 mm beschikbaar waren. HOLLAND TERRA FERTILIS (1966) wil in 9 minuten 'buitenlandse relaties met een schok en een glimlach (wijzen) op de Nederlandse exportmogelijkheden.' HOLLAND TERRA CULINARIS (1972) is een mini-musical met een vergelijkbaar doel.

Individuele films uit collecties van andere Nederlandse organisaties of van buitenlandse ambassades, zoals in de catalogus uit 1960, komen niet meer voor. Maar in deze catalogus staat onder 'Diverse filmbronnen' naast de ambassades van Canada, Frankrijk en Japan ook een uitgebreide lijst van veelal internationale bedrijven die in die tijd actief waren in de landbouwsector. De catalogus 1971 sluit opnieuw af met de

adressen van de consulentschappen voor de verschillende sectoren, de Provinciale directies van de Cultuurtechnische Dienst en Staatsbosbeheer, de districtkantoren van de Planteziektekundige- en de Veeartsenijkundige Dienst. In het totaal zijn dat 104 vermeldingen.

De 'Aanwijzingen' en de andere onderdelen alinea's komen inhoudelijk overeen met de versie uit 1960 maar zijn zakelijker. De prijs voor het ter beschikking stellen van een projector is verdubbeld tot 50 gulden. Ook de prijzen voor de huur van de films is gestegen tot ± 0,75 gulden voor een rol zwart-wit film en fl. 1,50 voor een rol kleurenfilm van 110 meter en een speelduur van ± 10 minuten. Daarnaast werden, net als in 1960 fl. 1,50 administratie- en verzendkosten in rekening gebracht. 'Overheidsorganen, landbouworganisaties en -instellingen [behoeven] als regel, behalve verzendkosten, geen filmhuur te betalen.'

Films 1984 ¹³

De catalogus van 1984 heeft dezelfde afmetingen als de versies uit 1960 en 1971. Op de gele kaft van het boekje staat een impressie van stroken 16 mm film afgebeeld. De grafische vormgeving van het binnenwerk is hetzelfde als van de catalogus 1971. De aanwijzingen staan deels in een andere volgorde dan in 1971, maar komen zo goed als overeen. De opmerking over de filmkeurigkaarten mist. De kosten van de huur van de projectoren is gelijk gebleven. De huurprijs van de films voor organisaties buiten de overheid en de landbouwsector bedraagt in 1984 fl. 9,50 voor de eerste film en fl 5,00 voor elke volgende. Alleen de kosten voor het terugzenden van de films is voor rekening van de vertoner.

Vervolgens staan de films in de catalogus 1984 beschreven op een vergelijkbare wijze als in de catalogus uit 1960 en 1971. De nummering van de films is tussen 1960 tot aan 1984 gelijk gebleven. In totaal zijn 194 films in de hoofdlijst opgenomen. De teksten met de omschrijvingen van de films zijn zo goed als hetzelfde als in 1971. De lettercodering M, A, B en E die aangeven wie de opdrachtgevers van de films waren, is in vergelijking met de catalogi van 1960 en 1971 niet consequent volgehouden. Een aantal films met de code M waarbij in de omschrijving in 1960 staat dat de productie uit het buitenland afkomstig is, heeft in 1984 de lettercode B gekregen. Een voorbeeld is de film met het volgnummer 13 en de titel THE STORY OF HALIBUT OIL (1948). De laatste film in de catalogus is M 522 HET CENTRAAL DIERGENEESKUNDIG INSTITUUT (1984).

Het ministerie richtte zich niet alleen op de boeren, ook de landbouw zelf stond ter discussie. Dat blijkt onder andere uit titels zoals ALS JE MET EEN BOER TROUWT (1981). Deze film is geproduceerd in samenwerking met 'De Boerengroep' uit Wageningen. Dit was destijds een uitdrukkelijk links georiënteerde landelijke organisatie met een sterke verbinding met 'kritiese studenten, feministische onderzoekers en wetenschappelijke arbeiders' aan de Landbouwhogeschool (LH) in Wageningen.¹⁴ Zes films M 503-508 vormen samen de serie LEVEN VAN DE AARDE (1980) over het onderzoek aan de LH.

¹³ Ministerie van Landbouw en Visserij, *Filmcatalogus*. Den Haag, 1984.

¹⁴ Boerengroep, *Over Boerengroep (NLD)* Geraadpleegd op 07-10-2019
<<https://www.boerengroep.nl/bg/over-boerengroep-nld/>>.

De lijst met bedrijven en organisaties die landbouwvoorlichtingsfilms distribueren is in 1984 verdwenen. Achterin de catalogus zijn opnieuw de adressen van de regionale consulentenschappen te vinden. De indeling in sectoren en de 'ambtsgebieden' verschilt met de lijsten uit 1960 en 1971. Het aantal is geslonken tot 66 vermeldingen. Het aanvraagformulier uit 1984 is inhoudelijk zo goed als ongewijzigd ten opzichte van 1960 en is wat betreft de vormgeving hetzelfde als in 1971.

De verdeling van de onderwerpen van films over de hoofd- onderwerpen genoemd in de lijsten in de vier catalogi

In de catalogi van 1960, 1971 en 1984 staan overzichten waarin de films verdeeld zijn naar onderwerp. Het merendeel van de hoofdonderwerpen kent een onderverdeling met begrippen die ook een hoofdonderwerp zijn. In de catalogus 1960 staat de meest uitgebreide onderverdeling van de hoofdonderwerpen in subcategorieën. Veelal hebben deze subcategorieën van het ene hoofdonderwerp dezelfde namen als van andere hoofdonderwerpen. Dus binnen 'Akkerbouw' komen bijvoorbeeld de subcategorieën 'Mechanisatie', 'Voederbouw' en 'Ziekten en plagen' voor waarmee ook hoofdonderwerpen worden aangeduid. De catalogus 1960 kent naast het hoofdonderwerp 'Algemeen' ook in zo goed als alle andere hoofdonderwerpen de subcategorie 'Diversen'. Hierdoor zijn de aantallen films in 'Algemeen / Diversen' relatief groot. De films in de verschillende subcategorieën 'Diversen' komen niet allemaal terug onder het hoofdonderwerp 'Algemeen'.

Vignet A.4

De vergaande onderverdeling in de lijst van hoofdonderwerpen van de films uit de catalogus 1960 komt, wat minder uitgebreid, ook voor in de catalogi van 1971 en 1984. In de catalogus van 1948 is het aantal films klein en ontbreekt de lijst. In het overzicht zijn de dertien producties in deze catalogus naar aanleiding van de filmbeschrijving ingedeeld.

Het onderwerp 'Algemeen' geeft geen aanwijzingen over de aandacht voor een bepaald onderwerp. Alleen in de catalogus van 1960 komt het onderwerp 'Zaa- en pootgoed' voor. In 1971 en 1984 is de aandacht voor dit voor akker- en weidebouwers belangrijke onderwerp verdwenen. De zeven bij dit onderwerp genoemde films werden in de jaren daarna niet ondergebracht bij andere onderwerpen, maar verdwenen uit de actieve distributielijst.

Overzicht van de verdelingen van films over de hoofdonderwerpen in de vier catalogi.

Landbouwkundig onderwerp* volgens de catalogi / aantal en percentage **	1948	1960	1971	1984
Akkerbouw	1/6	87/12	24/7	12/5
Algemeen / v.a. 1971 Diversen	1/6	102/14	37/11	27/11
Bevordering Agrarische Export	2/13		11/3	10/4
Grondbewerking / v.a. 1971 Bodem en Bemesting	1/6	26/3	8/2	3/1
Bosbouw		15/2	9/3	9/9
Cultuurtechniek / in 1960 incl. De onderw. Landaanwinning en Waterbeheersing		57/8	10/3	10/4
Emigratie		1/0		
Huishoudelijke aangelegenheden		54/7	28/9	8/3
Landbouwonderwijs (v.a. 1971: en tuinbouw-)		2/0	5/2	4/2
Mechanisatie		53/7	22/7	7/3
Natuur, milieu en openluchtrecreatie				12/5
Plantenziekten en plagen / in 1960 incl. Faunabeheer = Rattenbestrijding	2/13	30/4	17/5	10/4
Rationalisatie		22/3		
Tuinbouw	2/13	71/9	49/15	35/15
Veehouderij (in 1960 minus sub Veeziekten en –plagen)	3/19	71/9	35/11	28/12
(Vee)voeder- en Weidebouw		63/8	11/3	8/3
Veeziekten en –plagen (in 1960 sub van Veehouderij)	2/13	19/3	14/4	14/6
Visserij		13/2	27/8	27/11
Voedselvoorziening	2/13	29/4		
Zaai- en pootgoed		7/1		
Zuivel		28/4	21/6	12/5
Totaal vermeldingen	16/100	750/100	328/100	236/100
Aantal films in de lijsten	13	305	285	194
Gemiddeld aantal vermeldingen per film	1,4	2,5	1,2	1,2

* De benaming en de indeling in hoofdonderwerpen in de verschillende catalogi is niet eensluidend.

** Het eerste getal geeft het aantal vermelde films. Het tweede is het percentage van het totaal van het aantal vermeldingen.

In de catalogus uit 1960, uit de jaren van ‘expansie en ontwikkeling’, kent de lijst met onderwerpen totaal 750 vermeldingen. Dat is gemiddeld 2,5 keer per film. Onder de rubriek ‘Algemeen’ komen de meeste vermeldingen voor. De drie traditionele landbouwkundige sectoren Veehouderij, Akkerbouw en Tuinbouw kennen de meeste titels. ‘Voorlichting’ komt in het overzicht niet voor en onder ‘Landbouwonderwijs’ staan twee films. Het valt op dat ‘Mechanisatie’ niet alleen een hoofdonderwerp is met 48 vermeldingen, maar ook voorkomt binnen de rubriek ‘Akkerbouw’ met 18, ‘Tuinbouw’ met 7 en ‘Weidebouw’ met 11 films. Het hoofdonderwerp ‘Rationalisatie’ met 22 films staat niet als subonderwerp in één van de hoofdonderwerpen genoemd. Onder Voedselvoorziening staan 29 films gerangschikt. Slecht 13 films staan genoemd onder het onderwerp Visserij. Akkerbouw heeft de meeste aandacht met 12% gevolgd door Tuinbouw en Veehouderij met ieder 9%. Deze catalogus mist aandacht voor de Agrarische export, maar Emigratie is met de film MS 31 DIT IS NIEUW ZEELAND (jaartal onbekend) juist wèl aanwezig. Films over andere populaire emigratielanden onder

boeren in de jaren 1950 komen niet voor. Het onderwerp 'Faunabeheer' gaat in 1960 over het bestrijden van ratten op de boerderij en op het land en noemt zeven titels. Voorbeelden daarvan zijn HOUDT ZE ER UIT (1954) en DE MUSKUSRAT (1956).

De lijst met onderwerpen in de catalogus van 1971, midden in de periode van 'saneren en moderniseren', laat zien dat Tuinbouw met (15%) op de eerste plaats staat, gevolgd door Veehouderij met 11%. Het onderwerp Huishoudelijke aangelegenheden volgt met 9%. Visserij (8%) komt meer in de belangstelling. Akkerbouw daalt naar 7%. Nieuw ten opzichte van 1960 is het onderwerp 'Bevorderen Agrarische Export' met elf vermeldingen. 'Land- en tuinbouwonderwijs' kent vijf vermeldingen en net als in 1960 ontbreekt 'Voorlichting'. Verdwenen zijn ook 'Emigratie', en 'Voedselvoorziening'.

In 1984, de periode van 'stagnatie en integratie' kwam de laatste catalogus uit. Tuinbouw heeft opnieuw de meeste aandacht met 15% gevolgd door Veehouderij (12%) en Visserij (11%). Akkerbouw is de plaats uit de top van het aantal vermeldingen kwijtgeraakt. Het onderwerp Bosbouw komt met 9% meer in de belangstelling en Natuur, milieu en openluchtrecreatie is met 5% nieuw. Dit kan twee elkaar versterkende oorzaken hebben. Het onderwerp heeft in de samenleving meer aandacht gekregen en de Directies Natuurbehoud en Openluchtrecreatie werden in 1982 overgeheveld van het ministerie van CRM naar Landbouw. Akkerbouw daalde langzaam verder naar 5%. Onder 'Cultuurtechniek, ruilverkaveling en waterbeheersing' zijn tien films te vinden. M 522 ALLES WISSELT (1982) is daarvan de laatstgenoemde en is opgenomen in de selectie voor de filmische analyse in hoofdstuk 7. Paragraaf 6.3 in het proefschrift *Bewogen landschap* (2020) gaat onder de kop 'Onderwerpen van de films' in op de conclusies die uit dit overzicht te trekken zijn.

Na het opheffen van de filmpraktijken van Landbouw in 1984-85 werd de collectie opgeschoond en ondergebracht bij de Rijksvoorlichtingsdienst onder het ministerie van Algemene Zaken. De eerste daarop volgende catalogus van de RVD was van 1987. In deze catalogus staat opnieuw geen verwijzing naar andere departementen. In de catalogus staan 14 thema's genoemd, zoals Aardrijkskunde, Gezondheid/sport en Natuur en milieu. Landbouw/veeteelt/visserij is er één van. Het aantal titels onder dit thema is 97. Op een enkele uitzondering na zijn dit producties afkomstig uit de collectie van het opgeheven Filmbureau van Landbouw. Deze voorlichtingsfilms kregen bij de RVD een nieuw identificatienummer.¹⁵ In 1996 kwam de laatste catalogus van de RVD uit. Onder het thema Landbouw / veeteelt / visserij staan 28 titels.¹⁶

© Peter Veer, Amsterdam, januari 2020

¹⁵ Rijksvoorlichtingsdienst, *Film- en videocatalogus*. 's-Gravenhage: Rijksvoorlichtingsdienst, 1987.

¹⁶ Rijksvoorlichtingsdienst, *FilmVideo*. Den Haag: Rijksvoorlichtingsdienst, 1996.